

Jurgis Pakerys
Vilniaus universitetas

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it)* ir *skaityk(it)*¹

Katekizmo 470 metų suakčiai

1. Šv. Augustinas savo *Išpažinimuose* prisimena svarbū jvykį, galutinai nulėmusį jo atsivertimą. Vieną 386 m. dieną kamuojamas sunkių svarstymų jis iš pradžių kalbasi su bičiuliu šv. Alypijumi, bet vėliau nuo jo atskiria, suklumpa sode po figmedžiu, ašarodamas klausimais kreipiasi į Viešpatį ir skaitytojui pasakoja:

dicebam haec et flebam amarissima
contritione cordis mei. et ecce audio vo-
cem de vicina domo cum cantu dicentis
et crebro repetentis, quasi pueri an pu-
ellae, nescio: ‘**tolle lege, tolle lege.**’ sta-
timque mutato vultu intentissimus cogi-
tare coepi utrumnam solerent pueri in
aliquo genere ludendi cantitare tale ali-
quid. nec occurrebat omnino audisse
me uspiam, repressoque impetu lacri-
marum surrexi, nihil aliud interpretans
divinitus mihi iuberi nisi ut aperirem
codicem et legerem quod primum caput
invenissem. audieram enim de Antonio
quod ex evangelica lectione cui forte su-
pervenerat admonitus fuerit, tamquam
sibi diceretur quod legebatur: ‘vade,
vende omnia quae habes, et da pauperi-
bus et habebis thesaurum in caelis; et
veni, sequere me,’ et tali oraculo confe-
stim ad te esse conversum. itaque conci-
tus redii in eum locum ubi sedebat Aly-
pius: ibi enim posueram codicem apo-

Kalbėjau taip ir raudojau visiškai apkartusia ir prislēgta širdimi. Ir štai girdžiu iš šalimais esančių namų sklindant tarytum bernuko ar mergaitės, nežinau kie-
no, balsą, kuris dainuodamas sako ir vis kartoja: „**Imk, skaityk, imk, skaityk.**“ Akimirksniu pasikeitusiu veidu émiau labai įtemptai galvoti, ar vaikai, žaisda-
mi kokį nors žaidimą, paprastai nedainuoja kažko panašaus, tačiau visiškai ne-
prisiminiau, kad būčiau tai kur nors gir-
dėjės. Nuslopinęs ašarą antplūdi, pakila,
aiškindamas sau, kad dieviška valia liepia man ne ką kita, kaip atsiversti
knygą ir skaityti pirmą pasitaikiusį sky-
rių. Mat buvau girdėjės apie Antaną, kad ji paskatino Evangelijų ištrauką, kurių
atsitiktinai émési, skaitymas, tarytum
jam būtų buvę sakoma tai, kas buvo
skaitoma: „Eik, parduok, ką turi, išdalyk
vargšams, tai turési lobį danguje; tuomet
ateik ir sek paskui mane“, ir po tokios
ištarmės tuoju pat atsivérė į tame. Taigi

¹ Nuoširdžiai dėkoju Giedriui Subačiui, Min-
daugui Šinkūnui ir Viktorijai Vaitkevičiū-
tei už vertingas pastabas, padėjusias pa-

pildyti ir pataisyti ši straipsnį, o Joannai
Božeinskai – už parūpintą sunkiau pasie-
kiamą literatūrą.

stoli cum inde surrexeram. arripui,
aperui, et legi in silentio capitulum
quo primum coniecti sunt oculi mei:
'non in comessationibus et ebrietati-
bus, non in cubilibus et impudicitiis,
non in contentione et aemulatione,
sed induite dominum Iesum Chri-
stum et carnis providentiam ne fece-
ritis in concupiscentiis.' nec ultra vo-
lui legere nec opus erat. statim quippe
cum fine huiusce sententiae quasi
luce securitatis infusa cordi meo om-
nes dubitationis tenebrae diffugerunt
(Conf. VIII, 12, 29).

Šiame kontekste norėčiau pasiūlyti Martyno Mažvydo *Katekizmo* prakalbos pirmojoje eilutėje² įžiūrėti imperatyvą, atspindintį Augustino girdėtajį:

Bralei feseris **imkiet** mani ir **fkaitikiet**/
Ir tatai fkaitidami permaniket (*MŽK* 8₄₋₅).

Manau, kad Mažvydai frazė *tolle lege* buvo žinoma ir jis ją, kiek pakiteęs, pritaikė savo prakalbai. Svarbiausi panašumai tokie: vartojami tie patys veiksmažodžiai (*imti, skaityti*), laikomasi tos pačios žodžių tvarkos ir vartojama ta pati nuosaka (liepiamoji). Kartu yra ir skirtumų: frazė nekartojama, pridedami žodžiai *ir, mane* (orig. *mani*), o antrojo asmens vienaskaita keičiama daugiskaita. Aptarkime šias bendrybes ir skirtybes iš eilės.

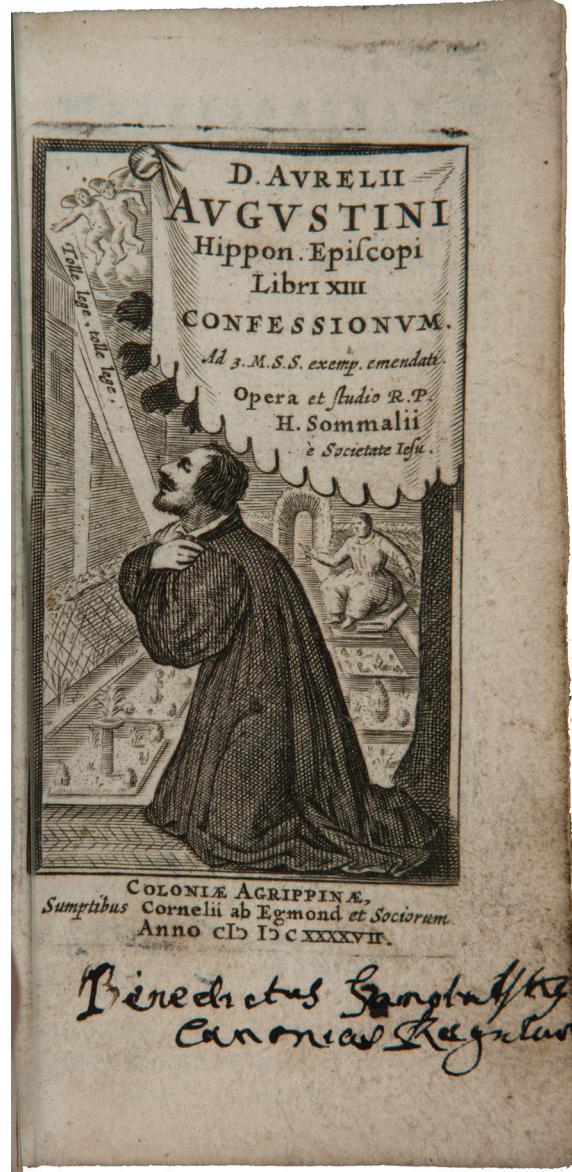
Pirmausia, lot. *tollere* galima versti ir *pakelti*, bet kalbant apie knygą labiausiai tinka (*pa-)imti*, taip dažnai verčiama ir kitose kalbose, tad didelių abejonių dėl veiksmažodžių atitikimo čia neturėtų kilti, plg.: vok. *nimm (und lies)*, pranc. *prends (et lis)*, it. *prendi (e leggi)*, lenk. *bierz (i czytaj)* ir kt. Antra, frazės nekartodamas Mažvydas ne tik natūraliai ją įpina į savo sakinį, bet ir žengia panašiu keliu kaip ir daugelis kitų krikščioniškų kultūrų, kur šis posakis išpopuliarejo būtent be pakartojimo. Trečia, jungtuko *ir* įterpimas (perejimas nuo asindetinės prie sindetinės konstrukcijos) irgi natūralus – taip daroma, kaip jau buvo matyti, ir kitose kalbose; be to, žinomas ir lotyniškas frazės variantas *tolle et lege* – jis neabejotinai naujesnis (nevartojamas pačiame *Išpažinimų* tekste, o tik leidėjų pridėtose antraštėse³ ir ki-

² Čia ir toliau (jei nenurodau puslapio) skaičiuoju pačios prakalbos, o ne puslapio (su antrašte) eilutes.

³ Plg. teksto antraštę *Tolle et lege* elektroniniame leidime: <http://www.augustinus.it/latino/confessioni/index2.htm>, žr. *Liber Octavus*. Kas pridėjo tą antraštę, nepavyko išsi-

aš susijaudinės grįžau į tą vietą, kur sėdėjo Alypijus: išties, pakildamas iš ten, buvau palikęs Apaštaло knygą. Nusitvėriau, atsiverčiau ir tylomis perskaiciau pastraipą, ties kuria pirmaja užkliuvo mano akys: „Saugokites apsirijimo ir girtavimo, palaidumo ir neskaistumo, nesantaikos ir pavyduliaivimo, apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi ir nlepinkite savo kūno, netenkinkite jo geidilių“. Toliau skaityti nei norėjau, nei buvo reikalas. Nes tuoju pat, sulig šio sakinio pabaiga, tarytum tikrumo šviesai įsiskverbus į mano širdį, išsisklaidė visos abejonių tamasybės (*Išpaž.* VIII, 12, 29).

aiškinti. Nurodytame internetiniame šaltinyje sakoma, kad tai *Patrologia Latina* 32 tomas, bet šiame leidinyje (ed. Jacques Paul Migne, Paris: Migne, 1841) panašių antraščių nepridėta, žr. 762 p.: <https://books.google.lt/books?id=1hURAAAAYA AJ&hl=lt&pg=RA3-PA770>.

1 pav. *Conf*1647 antraštinis lapas: šv. Augustinas išgirsta *tolle lege, tolle lege*; fone matyti šv. Alypijus, šalia jo guli apaštalo Pauliaus kodeksas;
VUB: III 18972⁴

⁴ Ši knyga priklausė kunigui Laterano kanau-ninkui Benediktui Šamotulskiui (Benedykt S(z)amotulski; Benedictus S(z)amotulsky, Samotulski, Samotulius), 1619/1620–1686.

Labai ačiū Aušrai Rinkūnaitei ir Viktorijai Vaitkevičiūtei už pagalbą surandant iliustraciją ir perskaitant priklausomybės įrašą, o VUB – už nuotrauką ir leidimą ją skelbti.

SKNIGIELES

Pacias byla Letvūniskump sr

Szematyczump.

Balei seseris imkiet mani ir skaitkiet,
Ir etatā skaitdamī permanikiet.
Małsla schito tervai iusu erakfdawa turai.
Ale to negaleia ne wenu budu ganti.
Regiety eo narela sawa akimis/
Taipyr ischgirsti sawa ausimis.
Jan nu ka tewai nałada nerigieia/
Nu schitai wess insump ateia.
Veizdekiet ir dabakietese fimanies wysas
Schiteai eit insump hadis dagaus karalistas
Malanei ir su dziauksmu ta fiadi prigimkic
A iusu hokinsu scheimina makiety.
Sunus dokteris iusu tur etatā makiety
Visa schyrdy tur ta dewa fiady miley.
Jei bralei seseris eus hadzius nepapeitsie
Dewa tewa ir sunu sau milu padaristi.
Ir paschlawinti pa akimis dewa busit.
Visosu daiktosu palaimi euresit.
Schieu małslu dewa tikrai pasysyte
Ir degavos karalista sprietarysyte.

Neyster

2 pav. MŽK 8: pirmasis Mažvydo Katekizmo

lietuviškos prakalbos puslapis;

VUB: Lr 5650⁵

tuose tekstuose), bet kada jis atsirado, man nepavyko nustatyti, todėl neaišku, ar šis variantas galėjo būti žinomas ir Mažvydui. Pirmiausia su Augustinu jis turėjo susipažinti lotyniškuose tekstuose, bet negalima atmetti ir (mažesnės) galimybės,

⁵ Nuoširdžiai dėkoju VUB už nuotrauką ir leidimą ją skelbti.

kad aptariamają frazę Mažvydas galėjo perskaityti (išgirsti?) ir lenkų kalba, tik jokių duomenų šiuo klausimu irgi neturiu – ar kokiame nors XVI a. pirmosios pusės leidinyje tie žodžiai buvo pasirodę lenkiškai ir ar tas leidinys galėjo būti jam prieinamas. Ketvirta, lietuviškoje frazėje yra įterptà įvardžio forma *mane* (*mani*), nulemta autorius sumanymo prakalbą personifikuoti ir balsą suteikti knygai. I ką ši forma nurodo, plačiau aptarsiu vėliau, bet akivaizdu, kad tai reikšmingiausias frazės pakeitimas (papildymas). Galų gale trumpai minėtina ir paskutinė skirtybè – asmens daugiskaita. Ši modifikacija nulemta adresato įvardijimo: pasirinkta kreip-
tis ne į vieną asmenį, o į *brolius seseris*, tad ir veiksmažodžio forma automatiškai atspindi daugiskaitą.

Toliau tyrimą galima tęsti po truputį žengiant už pačios frazės ribų. Pirmiausia dèmesys atkreiptinas į komunikacinię situaciją: Augustinas balsą interpretuoja kaip dievišką, o Mažvydas ji suteikia knygai, bet Dievo balsą vis tiek įtraukia – kaip *dangaus karalystos* ir *Dievo žodij*, sutelktą šiose pirmojo prakalbos puslapio eilutėse:

Veiždeket ir dabakietefe þmanes wysfas
 Schitai eit iufump **žadis dagaus karaliftas**
 Malanei ir fu džiaukfmu **tæ þadi** prigmikiet
 A iufu hukiufu fcheimina makikiet.
 Sunus dukteris iufsu tur tatai makiety
 Viſa schyrdy tur **tæ dewa þady** milety.
 Iei bralei seferis **tus þadzius** nepapeikfit
 Dewa tewa ir funu fau milu padarifit (MŽK 8₁₂₋₁₉).

Katekizmo prakalboje arba dedikacijoje paminėti Dievo žodij labai tikėtina⁶, todèl šiuo atveju tiesioginės sąsajos su Augustino situacija (girdimas dieviškas balsas) neįžiūrėčiau, tik antrinę paralelę, juolab kad ten balsas formos požiūriu dar apibū-dinamas ir kaip vaikiškas dainavimas. Mažvydo *Dievo žodis* čia tapatinamas su knyga (apie tai žr. toliau) ir dar dukart minimas paskutiniame prakalbos puslapyje, kur nurodoma ir linkima:

Be giereini cžia **dewa žadžiu** þmanes makinti
 Nent aſchtra fuda alba narſa dewa tureti.
 [...]
Diewa þadžia karſchtei diena ir nakti eschka||(kiet
 A mana darba vß gier prymkiet (MŽK 12_{7-8, 13-14}).

Augustinas savo patyrime negauna jokios tiesioginės nuorodos, ką turėtų skaityti, bet prisimena šv. Antano pavyzdjį, gržta pas savo bičiulį Alypijų, kur guli apaštalo Pauliaus kodeksas – jî paima, atsiverčia ir perskaito atsitiktinį fragmentą. Mažvydas knygos balsą nukreipia į ją pačią (*imkiet mani ir ſkaitikiet*), o prakalbos tekste,

⁶ Plg.: *SekIK1545* [1v] (3x); *SekIK1547* A2v (4x),
 A4 (1x).

kaip netrukus bandysiu parodyti, dažniausiai nurodo į katekizmą⁷. Kaip jau minėta, tai svarbiausias frazės keitimas (pildymas), bet jis dera su Augustino pasakojimu – abiem atvejais nukreipiama į labai reikšmingus (abiejose situacijose – esminius) krikščionybės tekstus.

Pirmaoji nuoroda į skaitymo objektą yra jau trečioje prakalbos eilutėje – gen. sg. *Makſla ſchito* (*MŽK* 8₆), tik skaitytojas pats turi suprasti, koks *mokſlas* turimas omenyje ir į ką nukreipia rodomasis įvardis šitas (plg. t. p. instr. sg. *Schitu makſlu* 8₂₂; gen. sg. *to makſla* 9₁₁). Vėliau pridedamas būdvardis šventas (gen. sg. *to ſchwenta makſla* 9₁₄), bet visiškai aiškiai pasakoma tik antrojo puslapio septynioliktoje eilutėje: acc. sg. *ta maſha krikſčianiu makſla* 9₁₇. Tada vėl vartojamas junginys su rodomasiais įvardžiais (acc. sg. *Schita makſla* 10₈; nom. sg. *Taffai maxlas* 10_{9,11}; acc. sg. *ta makſla* 10₁₄; gen. sg. *ſchito makſla* 10₁₅; gen. sg. *ta maxla* 11₁₆; acc. sg. *ta makſla* 11₁₇), kol pasirodo ilgiausias apibūdinimas – acc. sg. *trumpa makſla krikſčianifteſ* || *Pagal buda ſenafeſ baſničiaſ* 11₂₄₋₂₅. Paskutiniame prakalbos puslapyme katekizmas dar įvardijamas kaip *trumpas mokſlas, mažas Dievo mokſlas* (gen. sg. *to trumpa maxla* 12₁; *to trumpa makſla* 12₃; instr. sg. *tu mažu dewa maxlu* 12₁₀) ir užsimenama apie *platefni makſla* (nom. sg. *platefni makſlas* 12₂; gen. sg. *platefnia maxla* 12₁₁), kuris neįmanomas be *trumpojo* ir kurio kviečiamą laukti.

Iš čia matyti, kad įvardžio forma *mane* labai dažnai nurodo į *mokſla* (iš viso 16× į leidinyje skelbiama į reikalingą ir lauktiną *platesnį*), o *mokſlas* savo ruožtu

⁷ Plg. jau Toporov 1999, 272; Toporov 2001, 56. Idomu, kad prakalbős antraštėje yra daugiskaitinio daiktavardžio vardininkas *KNIGIELES Pacžias byla MŽK* 8₁₋₂ ~ *Knygelés pačios bylo*, o prakalbos tekste minint adresantą nuosekliai vartojama tik vienaskaita – *mani* 8₁, *manes* 9₁, *Mane* 9₄, *mani* 9₅, *manes* 9₆, *mane* 9₇, *manip* 9₈, *Aſch* 9₉, *manesp* 9₁₃, *manip* 9₂₄ (lauktume ~ *mus, mūſų, mūſump, mes ir pan.*); tolesnės formos – *Aſch* 10₁₇ ir ypač *mana* 12₁₄ – turi nurodyti į prakalbos autorią – Mažvydą, nes bent jau frazė *mana darba* iš knygos lūpų skambetų keistai (kita vertus, *Aſch* ſiňau dar būtų įmanoma); apie tai, kad personifikacija nuosekliai išlaikoma tik dalyje prakalbos, pirmasis, rodos, pastebėjo Vincas Mykolaitis[-Putinas] (1947, 157; 1948, 35). Mykolaičio-Putino nuomone, po 9 p. 14 eil. „knygelės jau niekur nuo savęs neprabyla, o tolimesni žodžiai geriau tinka pačiam Mažvydui“, bet tai netikslu, plg. *manip* 9₂₄, tad taikliau formuluoja Albinas Jovaišas (1996, 130; 2003, 182; 2009, 105), nurodantis, kad nuo 63 eil. kalba jau Mažvydas. Daugiskaitinė forma, pavartota prakalbos

antraštėje, darsyk randama tik pačioje leidinio pabaigoje – *Knigeliu* 79₂₄. Ar negalėjo būti taip, kad prakalba buvo parašyta anksčiau (su vienaskaitinėmis formomis), o antraštė pridėta vėliau ir skaičiaus nedermė liko nepastebėta? Kalbėdamas apie daugiskaitos vardininką, suprantama, nepritari Alfredo Bammesbergerio (1971) interpretacijai (plg. Toporov 1999, 311, 314; Toporov 2001, 96, 99), kad antraštėje reikia įžiūrėti gen. sg. *knygelés pačiōs (bylā)*; šios interpretacijos kritiką žr. Palionis (1974) ir Zinkevičius (1977), o palaikymą ir naują argumentą – Pajėdienė (2014, 72–73). Apie daugiskaitinį daiktavardį *knygelés* senuosių lietuvių tekstuose žr. Nepokupnas (1994) ir Dini (2014, 69–71) su tolesnėmis nuorodomis; čia tik pridursiu, kad *knygelėmis* savo katekizmą vadina ir Janas Seklucjanas: *ty male kxiążki* (*SeklK* 1547 A3r, ir kt.), plg. Pajėdienė (2014, 72, 44 išn.) apie Seklucjanę eliliuotos pratarmės (skelbiamos knygoje *Oeconomia* [...], 1546) pavadinime ir įžango vartojamą įvardijimą: *tych książeſ, ty ksiąžki*.

atspindi gr. κατήχησις ir lot. *doctrina*, plg. lotyniškoje pratarmėje: *hanc puerilem (quam catechesim dixerunt ueteres) doctrinam* MžK 4₂₁₋₂₂ ir kt.; t. p. plg. lenk. *nauka*: gen. sg. *nauki* SeklK1545 [2₁], nom. sg. *nauka* SeklK1547 [A1₂] ir kt. Kaip buvo matyti iš vartosenos apžvalgos, trumpai sakant tiesiog *mokslas*, iš tiesų numanoma ilgesnė frazė – (*mažas*) *krikščionių mokslas*, (*trumpas*) *mokslas krikščionystės*, plg. lenk. nom. sg. *Nauka Krzescianska* MalK1546 [a1₃] ir kt., taip pat (*mažas*) *Dievo mokslas*⁸.

I elementorių (MžK 13–16) aiškių nuorodų prakalboje nėra (taip pat, beje, ir lotyniškoje), nors jis irgi vadinamas *mokslu* bendrame antraštiniame lape (*Makſlas ſkai-|| tima raschta* MžK 1₃₋₄) ir savo paties antraštėje (*Pygus ir trumpas mok=||ſlas ſkaititi yr raschity* 13₁₋₂; plg. SeklK1549 [a1₇₋₈], a2₂₃₋₂₄, a3₉₋₁₀) bei pabaigoje (*Gals to makſla* MžK 16₁₇). Kodėl prakalboje elementorius nepaminimas, neaišku: ar jis neatrodė toks svarbus, ar rašant prakalbą dar galėjo būti neparengtas? Šiaip skaitytojui duodamos gana konkrečios mokymo nuorodos – kas, ką ir ko turėtų mokyti, tad būtų natūralu užsiminti ir apie elementorių. Sakysim, Seklucjanas savo 1549 m. katekizmo leidimo prakalboje apie įdedamą „labai trumpą skaitymo arba rašymo mokslą“ užsimena (SeklK1549 a2₂₃₋₂₄), bet štai Johannas Sauermannas (Johannes Sauromannus), kuriuo Mažvydas turėjo remtis⁹, apie elementorių savo žodyje (dedikacijoje) nieko nepasako (SauerK1536 A2). Mažvydo įdėtojo elementoriaus katekizmo dalimi laikyti negalima: jis išskirtas ir leidinio antraštėje, o ir pats katekizmas eina po elementoriaus su atskira antrašte (taip ir SeklK1549 [a1], a3). Tiesa, elementorius turi nedidelę palinkėjimų dalį pabaigoje: vienas skirtas mokytojams, kitas – vaikams (MžK 16₁₇₋₂₂), o tie žodžiai tarytum kompensuoja elementoriaus neminejimą prakalboje (plg. tik vaikams skirtus Sauermanno dvieilius, einančius prieš pratarmę, žr. SauerK1536 [A4]). Šiame kontekste reikia pasakyti, kad ir j nemažą leidinio dalį sudarančias giesmes MžK prakalboje nurodoma tik vieną kartą (bet lotyniškoje pratarmėje apie jas visai neužsimenama):

Jei kas schwenta **giefme** nar giedaty
Mane po akimis fawa tur turety (MžK 9₂₋₄).

Atsižvelgdamas į šį faktą manyčiau, kad labiau tikėtina, jog elementorius rašant prakalbą jau buvo parengtas, bet nepaminėtas (o giesmės minimos tik vieną kartą) siekiant labiausiai akcentuoti katekizmą.

Žiūrint į prakalbos struktūrą atrodo reikšminga ir tai, kad Mažvydo akrostichas prasideda tik nuo trečiosios eilutės, tad dvi pirmosios, kur yra ir aptariamoji frazė, lyg lieka atskirai. Janas Safarewicz¹⁰ nurodo, jog jam taip ir liko neaišku, ką gali reikšti pirmųjų dviejų eilučių raidės <B> ir <I>, bet Ilja Lemeškinas konferencijoje

8 Kosto Korsako (1947, 18) interpretacija, kad čia galima įžiūrėti „ne tik protestantizmo mokslą, o ir apskritai skaitymo bei rašto mokslą“, yra per laisva. Néra abejonės, kad Reformacija kėlė raštingumą, bet MžK

prakalboje *mokslas* nurodo į katekizmą (apie elementorių žr. toliau).

9 Stang 1929, 27–29.
10 Safarewicz 1938, 8; Safarewicz 1963, 200.

	Augustinas	Mažvydas
Veiksmažodžiai	<i>imti (pakelti), skaityti</i>	<i>imti, skaityti</i>
Pakartojimas	+	-
Veiksmažodžių tvarka	<i>imti, skaityti</i>	<i>imti, skaityti</i>
Kiti žodžiai	-	<i>mane (mani), ir</i>
Nuosaka	liepiamoji	liepiamoji
Asmuo	vns. 2	dgs. 2
Balsas	lyg vaiko, dieviškas	knygos (knygelių)
Skaitymo objektas	- (vėliau realizuoojamas kaip Rom 13,13–14;14,1)	adresantas (<i>mane</i>) (16 nuorodų į katekizmą, 1 – į giesmyną)

1 lentelė. Augustino *tolle lege, tolle lege* ir Mažvydo *imkiet mani ir fkaitikiet* panašumai
ir skirtumai

„Reformacija ir lituanistika“ (2017 m. rugsėjo 25–26 d. Kėdainiuose) pasiūlė tas raides interpretuoti kaip *Baccalaureus Iuris*¹¹. Toks arba panašus pirmųjų raidžių aiškinimas neabejotinai perspektyvus, bet šalia šios hipotezės norėčiau išskelti dar vieną, grįstą struktūriniu skaidymu: manau, kad pirmosios dvi prakalbos eilutės sudaro įvadinį kreipimąsi, vienijamą imperatyvą (*imkiet, fkaitikiet, permanikiet*), o nuo 3 eil. pereinama prie pasakojimo – kalbama apie mokslą, kurio trokšta turėti, bet jo nebūta, kuris dabar ateina ir į kurį reikėtų žiūrėti (čia pradedama būtuoju [dažniniu ir kartiniu] laiku, po to pereinama į esamąjį). Gerai žinoma, kad akrostichai paprastai pradedami nuo pirmosios tam tikro vieneto eilutės, tad spėju, kad Mažvydas sąmoningai nusprendė savo vardą ir pavardę įrašyti pagrindinėje prakalbos dalyje – nuo 3 eil.¹² Tam tikrą struktūrinį teksto vienetą turbūt galima įžiūrėti ir nuo 11 eil., kur prasideja pavardės akrostichas – čia kalbama apie *to žodžio* priemimą, mokymą, privalėjimą jį mokėti, jo meilę ir kita (iš esamojo pereinama į būsimąjį laiką¹³); dar kitas vienetas galėtų prasidėti nuo *Neufstrukiet* – šis imperatyvas jau pateko į pirmąją antrojo (spausdinto) prakalbos puslapio eilutę. Tam tikra paralelė šiai interpretacijai matyti kitame Mažvydo akrostiche giesmėje¹⁴: čia vardas išdėstytas atskiroje strofoje (*MŽF* 133_{8–17}; paskutinė eilutė vardo akrostichui nereikalinga, bet ten – sąmoningai arba atsitiktinai – pakartota <S>), tada eina tarpas ir prasideda pavardės akrostichas (*MŽF* 133_{18–134};

¹¹ Asmeninis susirašinėjimas su tyrėju.

¹² Vladimiras Toporovas (1999, 262; 2001, 46) siūlo tokią (mano manymu, pernelyg laisvą) interpretaciją: pirmosiose dviejose eilutėse tiesiogiai pasakoma, ką reikia priimti (= imti) ir suprasti, o tolesnėse eilutėse netiesiogiai – akrostichu – įrašytas pra-

kalbos ir visos knygos autorius, kurį taip pat reikia priimti ir suprasti.

¹³ Apie laiko ir nuosakos vartoseną prakalboje žr. ir Toporov 1999, 268–270; Toporov 2001, 54–55.

¹⁴ Safarewicz 1946, 64–65.

strofos pabaigoje vėl yra viena akrostichui nereikalinga raidė, bet šiekart ji nepakarto-
ta – tai <M>). Suprantama, skirtumas tarp prakalbos ir giesmės akrostichų tokis, kad
prakalboje nėra tarpų – juos atstoja prasminiai-struktūriniai teksto vienetai (jų ribos)
ar bent jau vienas iš jų (dvi ižanginės kreipimosi eilutės); galbūt rankraštyje (ar vie-
name iš jo variantų) tos dvi eilutės (arba ir kitos) galėjo būti atskirtos ir tarpu?

Apibendrinus pastebėtus panašumus ir skirtumus (žr. 1 lentelę), pereikime prie
platesnio *tolle lege* konteksto. Kaip jau buvo minėta, aprašytoji situacija buvo labai
svarbus impulsas Augustinui atsiversti, tad ar negalėtume ižvelgti kokių nors pana-
šumų su *Katekizmo* prakalba? Čia pridursiu, kad perskaitęs atsitiktinius žodžius – Rom
13,13–14 – Augustinas daugiau neskaito, bet Alypijus atkreipia jo dėmesį į tai, kad
tolesnė eilutė yra tokia: *Silpno tikėjimo žmogų priimkite* (Išpaž. VIII, 12, 30; Rom 14, 1).
Įdomu, kad tam tikra paralelė šiuo atveju matyti: Augustinas po aprašytojo įvykio
atsiverčia, o Mažvydas prakalbos žodžiais kreipiasi į savo adresatus (*lietuvininkus ir*
žemaičius) – jis lygiai taip pat nori, kad šie paliktu nekrikščioniškus tikėjimus, atsi-
verstų ir *Dievop didžiop pristotų*:

Kaukus Sžemepatis ir laukafargus pameſ=|| (kiet
Viſſas weſnuwas deiwes apleiſkiet
[...]
Aithwars ir deiwes to negal padariti
Beth ing peklas vgni weikiaus gal ifſumti
Pameſkiet tas deiwes **dewap didžiap priſta=|| (kiet** (MŽK 9₁₉₋₂₉, 10₅₋₇).

Reikia pasakyti, kad ir ankstesnėse to paties puslapio eilutėse nurodoma į *amžinas*
tamsybes, kurias galima interpretuoti arba labai abstrakčiai, arba – ypač toliau minimas
tamsybes senq̄ias – irgi sieti su minėtaisiais nekrikščioniškais tikėjimais¹⁵:

Kurfai nenaretu to makfla ſbinaty ir makiety
Taſai **amßinaſu tamſibeſu** tur buti.
[...]
Tamſibes ſenafes nog iufu ſchalini atwarifit
Sunus dukteris nog iu ifchgielbefit
Iei ta maſha krikſc̄ianiu makfla makiefit.
Ir pagal io ius patis fawe redifit (MŽK 9_{11-12,15-18}).

Aptartoji atsivertimo paralelė visiškai dera su *tolle lege* situacija, bet tiesioginę
sąsają su Augustino istorija šiuo atveju įrodyti sunku. Taip yra todėl, kad panašių
raginimų ar rūpesčio dėl nekrikščioniškų tikėjimų netruksta ir kitur, išskaitant loty-
niškąją *Katekizmo* pratarmę – į tai dėmesį jau yra atkreipęs Mykolaitis-Putinas ir
nurodęs Wolfenbüttelio ir Jono Bretkūno postiles, Mikalojaus Daukšos katekizmą ir

¹⁵ Gal čia galėtų būti nuoroda ir į katalikybę,
bet tam patvirtinimo prakalbos kontekste
nematau.

kitus šaltinius¹⁶, kur jokių tiesioginių ar netiesioginių nuorodų į Augustino gyvenimą nėra. Žinoma, Mažvydas tuos raginimus lietuviškai išdėsto pirmasis, bet jei jie su *tolle lege* situacija ir buvo sąmoningai suderinti, tą dalyką patvirtinančią nepriklausomą požymį nematau.

Kaip jau buvo minėta, Augustinas *Išpažinimuose* nurodo ir konkrečius savo atsiktinai perskaitytus žodžius iš apaštalo Pauliaus Laiško romiečiams:

¹³ Kaip dieną, elkimės padoriai, saugodamiesi apsirijimo, girtavimo, palaidumo, neskaitumo, nesantaikos ir pavyduliavimo. ¹⁴ Apsivilkite Viešpačiu Jézumi Kristumi ir nelepinkite savo kūno, netenkinkite jo geidulių (Rom 13,13–14)¹⁷.

Aiškių šių eilučių atspindžių Mažvydo prakalboje nematyti, o visi ten išdėstyti paraginimai pernelyg tolimi, todėl čia įtakos įžiūrėti irgi negalima.

Apibendrinant platesnio (užfrazinio) konteksto duomenis reikia pasakyti, kad tiesioginės Augustino pasakojimo įtakos nustatyti nepavyko: Dievo žodžio minėjimas pernelyg universalus, kad jি būtų galima tiesiogiai sieti su dievišku balsu, o atsiverimo kontekstas ir kvietimas atsisakyti nekrikščioniškų tikėjimų, nors ir dera gerai, bet neturi požymių, kurie leistų įžiūrėti neabejotiną tiesioginę sąsają.

2. Ar kokių nors panašių į čia išdėstyta siūlymą yra buvę ankstesnėje Mažvydo prakalbai skirtoje literatūroje? Jovaišas sako, kad prakalbos „retorika [yra] antikinės ir biblinės kilmės“, bet šio teiginio visai neplėtoja; kartu pamini, kad „Mažvydas kai ką mechaniskai kopijavo iš kitų“, tik čia omenyje turi leksikos ir gramatikos skolinius¹⁸. I prakalbos personifikaciją dėmesį atkreipia daugelis tyrėjų¹⁹, bet Mykolaitis-Putinas pirmasis pastebėjo, kad „[s]unku būtų tikrai pasakyti, ar tokia knygelių kreipimosi priemonę sugalvojo pats Mažvydas, ar nusižiūrėjo į kokį kitą pavyzdį. Tokiu pavyzdžiu būta“²⁰. Toliau jis pateikia citatą iš vieno ankstyvo (apie 1524 m.) spaustuvininko Hango Weinreicho leidinio, kur knyga kalba pirmuoju asmeniu – „mane išspausdino [...] ieškok (= teieško) manęs [...]\“:

Cžu Konigsberg hat gedruckt mich
Hans Weynreych gar fleyßiglich
Bey der Schloß=Treppe der alte Stadt,
Da **fuch mich**, wer Luft cžu u kauffen hat²¹.

Į šią paralelę nurodo ir Jovaišas²², tik nukreipia į Levo Vladimirovo darbą, nors šis, kitaip nei Mykolaitis-Putinas, panašumo su Mažvydo prakalba nepastebėjo, bet nurodė, kad „[p]anašių posmų yra ir kituose pirmuosiuose H. Veinreicho leidiniuose“²³. Anatolijus Nepokupnas pažymėjo, kad personifikacija vartojama ir viename vokiška-

¹⁶ Mykolaitis 1947, 132–135.

1979, 33; Jovaišas 1996, 129–131; Jovaišas 2003, 182; Jovaišas 2009, 104–106.

¹⁷ ŠR1999 (http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Rom_13).

²⁰ Mykolaitis 1947, 156.

¹⁸ Jovaišas 2003, 182; Jovaišas 2009, 108.

²¹ Tschackert 1890, 92, 3 išn.

¹⁹ Korsakas 1957, 114, 117; Lebedys 1977, 47; Ročka 1974, 70; Palionis 1979, 94; Gineitis

²² Jovaišas 1996, 129.

²³ Vladimirovas 1979, 324.

me praktiniame rusų kalbos vadovelyje: *Ein Russisch Buch binn ich genannt* ‘Rusiška knyga aš vadinuosi’ (išleisti planuota 1546 m., bet rankraščio kilmė ankstesnė)²⁴. Le- meškinas atkreipė dėmesį į Mažvydo prakalbai gana artimą frazę, vartojamą Cyriaco Schnausso (Cyriacus Schnauss / Schnauß) 1546 m. leidinio pirmojo puslapio apačioje įrašytame ketureilyje, kur knyga kalba pirmuoju asmeniu – „pirk ir skaityk mane“²⁵:

Froñer Christ Kauff vnd ließ mich in Treuen
 Dein gelt fol dich gewiñlich nicht reuen
 Thu ich dañ nicht frey die warheit fagen
 So magstu mich vor dem Bapſt verklagen (*Pasq1546* [A1]).

Manau, kad panāšios frazės Mažvydą galėjo paveikti, bet pirmiausia lotynų arba lenkų kalbomis, nes atvykės į Prūsiją bent kurį laiką jis, atrodo, vokiškai nemokėjo²⁶. *Katekizmui* artimiausią leidinių pratarmėse, dedikacijoje ir pan. tokiose personifikacijos ar *tolle lege* (arba kitokių panašių frazių) atspindžių nepavyko rasti²⁷. Paieškas būtų verta pratęsti ir gal pasisektų rasti frazių net su įterpta pirmojo asmens įvardžio forma²⁸, bet manau, kad ir jas galų gale reikėtų kildinti iš Augustino *Išpažinimų*.

Pagal savo pobūdį gālimai *tolle lege* ir *imkiet mani ir skaitikiet* paraleli artima Marcelino Ročkos pastaba: jis mano, kad eilutėje *Diena ir nakti preg fawes mani laikikiet* (MŽK 9₅) tiktų ižvelgti ryšį su Horacijumi²⁹; konkreti čia omenyje turėta vieta nurodoma Reginos Koženiauskienės komentare: „[p]lg. su Horacijaus ‘Ars poetica’ 268–269 eilutémis: ‘Nocturna versate manu, versate diurna’ (‘Be paliovos naktimis vartykit, dieną vartykit’)“³⁰. Galima tik pridurti, kad šiame kontekste Horacijus kalba apie graikų (poetijos) pavyzdžių studijavimą („vos exemplaria Graeca || nocturna versate manu, versate diurna“³¹) ir šiuo požiūriu Mažvydo ir Horacijaus situacija truputį panaši: duodamas hiperbolinis nuolatinį studijų patarimas. Tiesa, reikia pasakyti, kad veiksmažodžiai skiriasi – Horacijaus *vartyti*, Mažvydo – *laikyti*, žodžių tvarka taip pat kitokia (Horacijus pirma mini nakties laiką, po to – dienos), o pats posakis – *dieną ir nakti* (= nuolat), lot. *diem noctemque* ir kt. – yra apskritai plačiai vartojamas, tad Mažvydo prakalbos sasaja su Horacijaus tekstu nėra tokia akivaizdi. Ir pats Ročka svarsto: „Sunku pasakyti, ar atitinkamą Horacijaus ‘Poetikos’ vietą Mažvydas turejo galvoje ‘Knygėlės bylos’ prakalboje, sakydamas, jog reikia švestis. Galėjo būti ir taip. Bet veikiausiai tokie humanistiniame pasaulyje nuolat vartojami posakiai jam į galvą atėjo savaimė“³². Iš naujausių darbų, kuriuose nagrinėjamos gālimos įvairių tekstų įtakos, minėtinas

²⁴ Nepokupnas 1983, 173; Nepokupnas 1994, 71–72.

²⁵ Šis siūlymas išdėstytas anksčiau minėtoje konferencijoje, apie jį sužinojau ir asmeniškai susirašinėdamas su tyreju.

²⁶ Tai Mažvydas nurodo savo 1549 m. pradžioje rašytame laiške: *non calleo aliquantulum Germanice* (PLK 251).

²⁷ Žr.: *SauerK1536* A2; *SeklK1545* [2]; *Malk1546* [a1r–v]; *SeklK1547* A2–B1v.

²⁸ Labai artimas frazes vokiečių kalba, nau-

dodamasis internetine paieška, radau poroje XIX a. leidinių: *o nimm und lies mich* (Roth 1843, XV; pratarmėje), *Nimm mich und lies mich!* (Gedenkbüchlein 1848, antraštiniam lape).

²⁹ Ročka 2002a [1964], 126; Ročka 1974, 70.

³⁰ Koženiauskienė 1990, 593.

³¹ *ArsPoetica* 268–270 (<http://data.perseus.org/citations/urn:cts:latinLit:phi0893.phi006.perseus-lat1:220-274>).

³² Ročka 2002a [1964], 126.

3 pav. *DeCivit1489* a1v: šv. Augustinas prie savo raštu,
raižinio fragmentas;
VUB: Ink. 227³³

Jūratės Pajėdienės straipsnis: čia siūloma, kad Mažvydo prakalbai poveikį galėjo padaryti Seklucjano eiliuotoji pratarmė, skelbta leidinyje *Oeconomia* (1546), bet pirmosios eilutės kilmė šiame darbe neaptariama³⁴. Kad *Katekizmo* tekstus apskritai turėtume suvokti kaip daugiasluoksnius ir slepiančius dar ne vieną mīslę, parodė Mintauto Čiurinsko nesenai pasiūlyta lotyniškojo ketureilio interpretacija³⁵.

3. Dabar pasvarstykime, kaip Augustino darbai galėjo pasiekti Mažvydą. Pirmiausia reikia pasakyti, kad XVI a. jo tekstai buvo aktyviai studijuojami ir publikuojami: suskaičiuota, kad per šimtmetį išleista beveik 500 knygų su jo vardu; šiuo atžvilgiu Augustinas nusileidžia Aristotelium ir Ciceronui (atitinkamai daugiau nei 1 000 ir 3 000 leidinių), bet nepalyginamas su, pavyzdžiui, šv. Ambraziejumi, kurio per tą patį laiką išleistos tik 59 knygos³⁶. Antra, gerai žinoma, kad Augustinas Reformacijai buvo be galo svarbus autorius, sulaukęs daug dėmesio iš Martino Lutherio (beje, augustino) ir kitų, laikiusių jį tiesiog saviškiu³⁷. Kaip atidžiai ir sąmoningai *Išpažinimai* XVI a. galėjo būti skaitomi, rodo, pavyzdžiui, gaūsios Lystalyje (Bazilio apylinkėse) pastoriavusio Jacobo Christopho Ryterio (1543–1610) egzemplioriuje išrašytos pastabos³⁸.

Kokia buvo Augustino recepcija Karaliaučiaus universitete, detaliau negalėjau išsiaiškinti, bet norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad Mažvydo studijų laikų teologijos profesorius ir rektorius Friedrichas Staphylas (Staphylus), lotyniškosios *Katekizmo* prakalbos (bendra)autorius, vienoje diskusijoje su Wilhelmu Gnaphejumi (Wilhelm Gnapheus) rėmėsi Augustinu, o išvykdamas ir rekomenduodamas kelis kolegas teo-

³³ Nuoširdžiai dėkoju VUB už nuotrauką ir leidimą ją skelbti.

³⁴ Pajėdienė 2014.

³⁵ Čiurinskas 2015.

³⁶ Visser 2011, 5, 148–149.

³⁷ Visser 2011, 4; t. p. plg. Jolantos Gelumbec-kaitės (2006, 238) nurodomą Lutherio citatą.

³⁸ Visser 2011, 104–105.

logijos paskaitoms, pamini, kad, sakysim, Stephanas Tucheris, be kitų privalumų, puikiai išmano Augustino raštus; iš konkrečių autoriu, beje, Staphylas šioje rekomendacijoje pamini tik Augustiną ir Lutherį³⁹. Iš XVI a. Prūsijoje parengtų lietuviškų tekstu Augustino (ar Pseudo-Augustino) citatų rasta Jono Bretkūno (1591) ir ypač Wolfenbüttelio (1573) postilėse⁴⁰.

Pats Mažvydas Augustiną mums žinomuose tekstuose ir dokumentuose pamini tik vieną kartą – 1549 m. paskelbtą vertimo antraštiniame lape: „Giesme S. Am=॥bra-ßeijaus, bey S. Au-॥guftina [...]“ (MŽGA 80₂₋₃⁴¹, plg. ir pakartotinai giesmyne – MŽG II 544₁₃₍₁₄₎). Ši giesmė tradiciškai buvo siejama su šv. Ambraziejumi ir šv. Augustinu, bet teksto autoriystė nėra iki galio paaškėjusi: siūlyta ją priskirti šv. Nicetui Remezianiečiui (apie 335–414), bet ir tuo abejojama⁴².

Ar Mažvydo bibliotekoje buvo Augustino tekstu, galime tik spėlioti – vieninteliamame žinomame konvoliute jo darbų nėra⁴³, nerandame jų ir Abraomo Kulviečio knygų sąraše⁴⁴, bet štai galimas Mažvydo bendramokslis ir bendradarbis Aleksandras Rodūnionis (apie 1526–1583) jau turėjo žymiojo Johanno Amerbacho išleistus Augustino pamokslus: *Sermones. Cum additione Sebastiani Brant [...]*, Basel: Johann Amerbach, 1494; *Sermones de tempore et de sanctis [...]*, Basel: Johann Amerbach, 1495 (pirmajame inkunabule yra vienas, o antrajame – du Rodūnionio nuosavybės įrašai⁴⁵). Paprastai spėjama, kad Mažvydas galėjo būti kur nors studijavęs ir anksčiau, tad su Augustino darbais jis galėjo susidurti ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ar kitose šalyse; apie XVI a. Augustino knygų paplitimą LDK galima susidaryti vaizdą iš Vilniaus universiteto bibliotekoje ir kitur saugomų inkunabulų ir paleotipų nuosavybės įrašų⁴⁶.

4. Apibendrinkime: šiame straipsnyje siūlau hipotezę, kad Mažvydo *imket mani ir skaitkiet* gali atspindėti Augustino *tolle lege, tolle lege*. Formos požiūriu abi frazės sutampa veiksmažodžiais, jų eiliškumu ir nuosaka, bet lietuviškoji konstrukcija skirtiasi nekartojimu, dviem pridėtais žodžiais (*mani, ir*) bei asmens daugiskaita; be pakartojimo ir su jungtuku ši frazė yra išpopuliarejusi ir įvairiose kitose kalbose. XVI a. Augustinas buvo aktyviai studijuojamas, publikuojamas ir laikytas Reformacijai svarbiu autoriumi, todėl Mažvydui neabejotinai turėjo būti žinomas. Akivaizdu ir tai, kad to meto išsilavinęs žmogus i savo tekštą neretai įterpdavo kitų autorų frazes – vienur tikslias ir su nuorodomis, kitur – perdirbtas ir tik numanomas. Bent kol kas negalime pasakyti, ar Mažvydas tikrai buvo skaitęs Augustino *Išpažinimus*, taip pat nežinome, kaip jį galėjo pasiekti junginys *tolle lege* – tiesiogiai ar netiesiogiai. Jei netiesiogiai, ar toje frazėje jau galėjo būti ir personifikacija – įterptas įvardis?

39 Töppen 1844, 159, 180.

40 Gelumbeckaitė 2006, 242, 247–262.

41 Dominyko Urbo žodyne ši vieta praleista, žr. Urbas 1996, 445.

42 Walsh, Husch 2012, IX, 401–402.

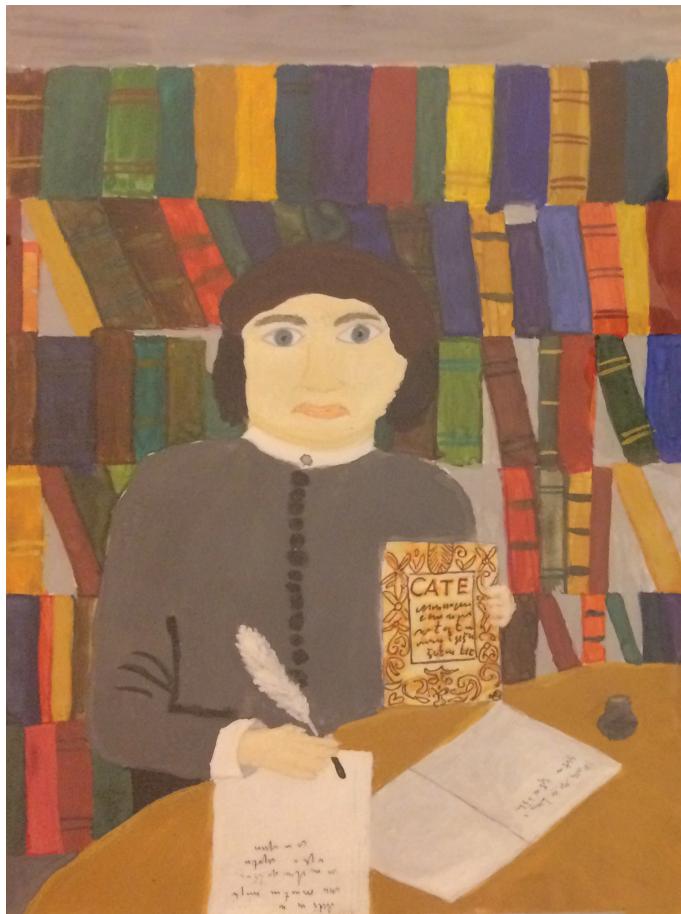
43 Feigelmanas 1981-06-13; Feigelmanas, Daugirdaitė, Račius 2003, 193–194, 237 (nuosavybės įrašas), 304.

44 Wotschke 1905, 189–190; žr. komentarus

Ročka 2002b [1970] ir 2002c [1972].

45 Feigelmanas 1975, 38–40, 96–97.

46 Feigelmanas 1975, 91–98; Feigelmanas, Daugirdaitė, Račius 2003, 27–35; Klingaitė-Dasevičienė 2006.

4 pav. Rugilė Katkutė, *Katekizmas* – pirmoji lietuviška knyga (Kretingos rajono Kūlupėnų Motiejaus Valančiaus pagrindinė mokykla, pradinio ugdymo mokytoja metodininkė Alma Daškevičienė⁴⁷. Už Mažvydo nugaros galime vaizduotis matą jo biblioteką

Savaime suprantama, neturime atmetti ir galimybės, kad aptartujų frazių panašumas – viso labo gražus atsitiktinumas.

Baigdamas norėčiau nuoširdžiai padékoti prof. Wojciechui Smoczyńskiui, kadai-se mane pakvietusiam į stažuotę Krokuvos Jogailaičių universitete: būtent tada vieno knygyno vitrinoje pamačiau antraštę *Bierz i czytaj!* ir pradėjau galvoti apie tai, ką šiame straipsnyje ir išdėsciau.

⁴⁷ Nuoširdžiai dėkoju darbo autorei už leidimą ji publikuoti.

Šaltiniai ir literatūra:

ArsPoetica – Quintus Horatius Flaccus, *Ars Poetica* (<http://data.perseus.org/texts/urn:cts:latinLit:phi0893.phi006.perseus-lat1> [Smart 1836]).

BAMMESBERGER, ALFRED, 1971: „Litauisch byla/bila bei Mažvydas“, *Blt* 7(2), 185–187.

Conf. – Augustine: *Confessions*, a text and commentary by James J. O'Donnell, Oxford: Oxford University Press 1992; an electronic edition, SGML encoding and HTML conversion by Anne Mahoney for the Stoa Consortium, 24 November 1999 (<http://www.stoa.org/hippo/>).
Conf1647 – D. AVRELII || AVGVSTINI || Hippo. Epifcopi || Libri XIII || CONFESSIONUM || Ad 3. M.S.S. exempl. emendati. || Opera et studio R. P. || H. Sommalii || è Societate Iesu || COLONIÆ AGRIPPINÆ, || Sumptibus Cornelii ab Egmond et Sociorum. || Anno CIC CI CXXXXVII.; VUB: III 18972.

ČIURINSKAS, MINTAUTAS, 2015: „Pasléptas Martyno Mažvydo grasinimas Žygimantui Augustui?“, *Senoji Lietuvos literatūra* 40, 255–259.

DeCivit1489 – Augustinus de Ciuita || te dei cum commento [Basel: Johann Amerbach, 1489]; VUB: Ink. 227.

DINI, PIETRO, 2014: „ins undeutsche gebracht“: *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter.

FEIGELMANAS, NOJUS, 1975: *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga.

FEIGELMANAS, NOJUS, 1981-06-13: „M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje“, *Literatūra ir menas* 24, 16.

FEIGELMANAS, NOJUS; IRENA DAUGIRDAITÉ, PETRAS RAČIUS (sud.), 2003: *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Gedenkbüchlein1848 – Nimm mich und lies mich! Gedenkbüchlein für Feinde der Geistlichen in unserer Zeit, Augsburg: Herzog, 1848 (<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10777766-1>).

GELUMBECKAITÉ, JOLANTA, 2006: „Bažnyčios Tėvai XVI amžiaus lietuviškose liuteroniškose postilėse“, *Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos*, sudarė ir parengė Darius Alekna, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 235–264.

GINEITIS, LEONAS, 1979: „Lietuvių literatūros užuomazgos“, *Lietuvių literatūros istorija* 1. *Iki 1940*, redagavo Jonas Lankutis, Vilnius: Vaga, 7–41.

Išpaž. – Aurelijus Augustinas, *Išpažinimai*, vertė Eugenija Ulčinaitė, Vaidilė Stalioraitytė, Vilnius: Aidai, 2004.

JOVAIŠAS, ALBINAS, 1996: *Martynas Mažvydas. Pirmosios lietuviškos knygos parengėjas*, Kaunas: Šviesa.

JOVAIŠAS, ALBINAS, 2003: „Raštai lietuvių kalba“, Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 167–216.

JOVAIŠAS, ALBINAS, 2009: *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*, sudarė ir parengė Sigitas Narbutas, 2-asis patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

KLINGAITĖ-DASEVIČIENĖ, NIJOLĖ, 2006: „Augustino veikalai Vilniaus universiteto bibliotekoje (XV–XVIII a.)“, *Šv. Augustinas: tradicijos, kontekstai, interpretacijos*, sudarė ir parengė Darius Alekna, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 229–235.

KORSAKAS, KOSTAS, 1947: „Pirmoji lietuviška knyga“, *Senoji lietuviška knyga*, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 13–52.

- KORSAKAS, KOSTAS, 1957: „Pirmieji raštai lietuvių kalba“, *Lietuvių literatūros istorija* 1. Feodalinimo epocha, redagavo Kostas Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 96–126.
- KOŽENIAUSKIENĖ, REGINA, 1990: XVI–XVIII amžiaus prakalbos ir dedikacijos, Vilnius: Mokslas.
- LEBEDYS, JURGIS, 1977: Senoji lietuvių literatūra, parengė Juozas Girdžiauskas, Vilnius: Mokslas.
- MALK1546 – CATECHISMVS || TO IEST. Nauka Krzescianska [...] Przez Iana Malecžkiego S. [...] VV KROLEVVCZV. M. D. XLVI (http://kpbc.umk.pl/dlibra/info?forceRequestHandlerId=true&mimetype=application/pdf&sec=false&handler=pdf_browser&content_url=/Content/179510/Stare_druki_020_01_HD_007.pdf).
- MYKOLAITIS[-PUTINAS], VINCAS, 1947: „Literatūriniai elementai Mažvydo ir jo amžininukų raštuose“, *Senoji lietuviška knyga*, red. Vincas Mykolaitis, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 127–158 (<http://www.epaveldas.lt/object/record-Description/LNB/C1B0003360371>).
- MYKOLAITIS[-PUTINAS], VINCAS, 1948: *Pirmai lietuviška knyga*, ats. red. Vincas Mykolaitis, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- NEPOKUPNAS, ANATOLIJUS (Анатолій Павлович Непокупний), 1983: *Baltai slavų giminaičiai*, iš ukrainiečių kalbos vertė Bonifacas Stundžia, autorius eiléraščius vertė Eugenijus Matuzevičius, Vilnius: Mokslas.
- NEPOKUPNAS, ANATOLIJUS (Анатолій Павлович Непокупний), 1994: „M. Mažvydo ‘Katekizmo’ – bylojančio vadovėlio (knygelių) vaizdas istorijos ir kultūros kontekste“, *Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis*, ats. red. Ingé Lukšaitė, Vilnius: Apyaušris, 70–77.
- PAJÉDIENĖ, JŪRATĖ, 2014: „Galimos M. Mažvydo Katekizmo (1547) ir J. Seklucjano (red.) *Oeconomia* (1546) sasajos“, *Martynui Mažvydui atminti: raštijos raida ir XXI amžiaus iššūkiai*, sudarė Jurga Trimonytė-Bikelienė, ats. red. Lina Murinienė, Vilnius: Baltijos kopija, 67–76.
- PALIONIS, JONAS, 1974: „Noch einmal über die Formen *bila/byla* bei Mažvydas“, *Studia Indo-europejskie* (Ioanni Safarewicz septuagenario ab amicis collegis sodalibus animo), red. Jerzy Kuryłowicz et al., Wrocław: Ossolineum, 159–162.
- PALIONIS, JONAS, 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas.
- PASQ1546 – Pasquillus. Newe Zeytung Vom Teüffel. [...] 1546 [Coburg: Cyriacus Schnauß] (http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ184929200).
- PLK – Pirmai lietuviška knyga, tekstą ir komentarus parengė Marcelinas Ročka, Vilnius: Vaga, 1974.
- Ročka, MARCELINAS, 1974: „Martyno Mažvydo raštai“, PLK, 46–82.
- Ročka, MARCELINAS, 2002a [1964]: „Martyno Mažvydo lotyniškieji raštai“, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 112–130.
- Ročka, MARCELINAS, 2002b [1970]: „Abraomo Kulviečio bibliotekos autoriai ir knygos“, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 71–84.
- Ročka, MARCELINAS, 2002c [1972]: „Abraomo Kulviečio bibliotekos pobūdis“, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 85–94.
- ROTH, STEPHAN LUDWIG, 1843: *Der Geldmangel und Verarmung in Siebenbürgen, besonders unter den Sachsen. Von dem Verfasser der Zünfte und des Sprachkampfes*, Kronstadt: Johann Gött (<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10011064-2>).

SAFAREWICZ, JAN, 1938, 1963: „Un acrostiche de Mažvydas”, *Prace Filologiczne* 18, 7–8 (1938 m. straipsnis išlikęs tik autoriniais atspaudais, kurių puslapiai čia ir nurodomi) = „Un acrostiche de Mažvydas”, *Prace Filologiczne* 18, 199–200 (1963 m. iš naujo išleistas 18 numeris, kuriame pakartotas ir išlikusysis 1938 m. straipsnis).

SAFAREWICZ, JAN, 1946: „Dwa drobiazgi litewskie”, *Inter arma: zbiór prac ofiarowanych prof. Kazimierzowi Nitschowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin (1.2.1944) przez przyjaciół, kolegów i uczniów*, Kraków: Studium Słowiańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego, 59–65.

SauerK1536 – PARVVS CA=||TECHIS=||MVS. || PRO PVERIS IN || SCHOLA, NVPER || AVCTVS PER || MARTI.LVTH. || VITEBERGAE. || Anno Domini. M.D.XXXVI. || [...] apud Geor=||gium Rhaw (<http://gateway-bayern.de/VD16+L+5289>).

SeklK1545 – *Katechismus text* || profti dla pro=||stego lvdv || wkrolewczv. 1.5.4.5. [...] w drvkarni Jana Weynreicha (<http://elibrary.mab.lt/handle/1/4466>).

SeklK1547 – CATECHISMVS || to iest/ nauka naprzed-||niejsza/ [...] PRZES IANA SECLVCII||ANA [...] W krolewscu [!] witloczon... Weinreicha Lata Boże... || M.D.XLVII; remtasi elektroniniu perrašu: Jan Seklucjan, *Catechismus*, oprac. Patrycja Potoniec, Maria Popielarska, Ewa Cybulska-Bohuszewicz (*Biblioteka źródeł Słownika polszczyzny XVI wieku: Piśmiennictwo religijne*) (<http://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=62762>).

SeklK1549 – CATECHISMVS || to iest\ krotka\ a prosta || [...] nauka. || [...] przez IANA SECLV=|| CIANA. || [...] W Krolewczu Pruskim. || 1549 (<https://polona.pl/item/catechismvs-to-iest-krotka-a-prosta-starey-wiary-chrzesianskiey-nauka-powtore-wydana>).

SMART, C., 1836: *The Works of Horace*, Philadelphia: Joseph Whetham (<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0064>).

STANG, CHRISTIAN S., 1929: *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas*, Oslo: Jacob Dybwad.

ŠR1999 – *Biblijja, arba Šventasis Raštas*, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, ekumeninis leidimas, Vilnius: Lietuvos biblijos draugija, 1999 (http://biblija.lt/index.aspx/lt_vertimai/leidimai/b_rk_e1999/).

TOPOROV, VLADIMIR NIKOLAEVIČ (Топоров, Владимир Николаевич), 1999: „Мартинас Мажвидас в контексте его времени”, *Мартинас Мажвидас и духовная культура Великого княжества Литовского XVI века*, ред. кол. Юозас Будрайтис et al., Vilnius: Baltos lankos, 225–331.

TOPOROV, VLADIMIR NIKOLAEVIČ (Топоров, Владимир Николаевич), 2001: *Начало литовской письменности. Мартинас Мажвидас в контексте времени: К 450-летию со дня выхода в свет первой литовской книги*, Vilnius: Baltos lankos.

TÖPPEN, MAX, 1844: *Die Gründung der Universität zu Königsberg und das Leben ihres ersten Rectors Georg Sabinus*, Königsberg: Verlag der Universitätsbuchhandlung.

TSCHACKERT, PAUL, 1890: *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preußen 1. Einleitung*, Leipzig: S. Hirzel.

URBAS, DOMINYKAS, 1996: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

VISSE, ARNOUD S. Q., 2011: *Reading Augustine in the Reformation: The Flexibility of Intellectual Authority in Europe, 1500–1620*, Oxford, New York: Oxford University Press.

VLADIMIROVAS, LEVAS, 1979: *Knigos istorija: Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius*, Vilnius: Mokslas.

WALSH, PETER G.; CHRISTOPHER HUSCH, 2012: *One Hundred Latin Hymns: Ambrose to Aquinas*, edited and translated by Peter G. Walsh with Christopher Husch, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- WOTSCHKE, THEODOR, 1905: „Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens“, *Altpreußische Monatschrift* 42, 153–252 (<http://www.mgh-bibliothek.de/cgi-bin/digilib.pl?ident=b115240&dir=b&tit=Altpreußische&img=0>).
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1977: „Smulkmenos. XXXIII“, *Blt* 13(1), 280.

Jurgis Pakerys

MAŽVYDAS AND AUGUSTINE: TAKE (ME) UP AND READ

Summary

The opening line in the preface of the first Lithuanian book prepared by Martynas Mažvydas (1547) reads *imkiet mani ir fkaitikiet* (lit.) ‘take me and read’ and I suggest that this phrase may reflect the famous divine words heard by Saint Augustine: *tolle lege, tolle lege* ‘take up—read, take up—read’ (*Confessiones* VIII, 12, 29).

Both phrases match with respect to the verbs, their order, and the mood, but the Lithuanian phrase is not repeated. It has two additional words (*mani* ‘me’, and *ir* ‘and’) and the verbal forms appear in the second-person plural. One should note that Lithuanian here is similar to many other languages where this phrase has become popular without the repetition and with the conjunction, cf. English *take up and read*, German *nimm und lies*, French *prends et lis*, Italian *prendi e leggi*, Polish *bierz i czytaj*, etc. The phrase of Mažvydas is different, however, in that it is used for the personification: the voice of the preface is attributed to the book and this is the reason why the pronominal form *mani* ‘me’ (accusative) was added; this rhetorical device is also known from some other sixteenth-century books. The added pronoun points to the most important part of the book, the catechism; the included hymns are referred to only once and a short primer, which appears after the preface, is never mentioned. The verbal forms are in second-person plural because the addressee of Mažvydas are plural, the brothers and sisters (*BRalei seferis*).

It is well known that Augustine was one of the most widely published and studied authors in the sixteenth century, a figure of high importance to the Reformation movement, and there are no doubts that Mažvydas was familiar with his works. Many authors of that time would use more or less known phrases in their own texts; some of them would be exact quotations accompanied by references while some would be modified to the needs of the author and bear no indication to their source. At this time we do not know if Mažvydas had really studied Augustine *Confessions* and we even cannot tell if the phrase *tolle lege* reached him directly or indirectly. If it reached him indirectly, might it had been already modified into a personified form? Despite the similarities of the phrases, we should be also rather cautious not to reject the possibility that we are dealing with a mere coincidence.

JURGIS PAKERYS

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 3

01513 Vilnius, Lietuva

el. p.: *jurgis.pakerys@ff.vu.lt*

Gauta 2017 m. spalio 20 d.